

378(082)
Ф 79

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ УКРАЇНИ
УКРАЇНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ім. М. ДРАГОМАНОВА
ФУНДАЦІЯ ім. ОЛЕГА ОЛЬЖИЧА
КРИВОРІЗЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
ІНСТИТУТ
МІСЬКИЙ ТА ЖОВТНЕВИЙ РАЙОННИЙ ВІДДІЛ
НАРОДНОЇ ОСВІТИ м. КРИВОГО РОГУ

ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ САМОСВІДОМОСТІ
СТУДЕНТІВ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ ТА
УЧНІВ ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ ШКІЛ

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

(Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції)

частина II

КИЇВ—КРИВИЙ РІГ

1996 р.

4) рiшуча вiдсiч недоброзичливцям i ворогам незалежностi нашої держави.

Формування нацiональної самосвiдомостi, сучасного молодого поколiння є нагальною потребою сьогодення, тому повинно стати однiєю з основних складових частин полiтики держави в гуманiтарнiй сферi.

П. МАКУТОН

ПРОБЛЕМИ СВIТОГЛЯДНОГО ВИХОВАННЯ

Формування особистостi вiдбувається стихiйно. Але з глибокої давнини суспiльство почало вносити в цей процес елементи керування. Система направленої впливу на особистiсть з метою керування процесом її формування отримала назву виховання. Виховання переслiдує мету ефективно i з максимальними результатами вiдтворити в особистостi соцiокультурний досвiд людства, перевести культуру в iндивiдуальну форму її iснування.

Але поняття «виховання» не завжди використовується в такому широкому розумiннi слова. Ще в 1926 р. Л. С. Виготський писав, що в педагогiцi поняття виховання повинно торкнутись «...саме психологiчної природи розвитку, росту i формування дитячої психiки i особистостi, рушiйних механiзмiв цієї еволюцiї, без чого залишається темним iснування виховного впливу» (В. Виготський Предисловiе к русскому переводу книги Торндайка З. «Принципы обучения, основанные на психологии» //Собр.: соч. в 6-ти томах — Т. I — М.: Педагогика, 1982, с. 179). Це дозволяє говорити про те, що поняття «виховання» iснує в широкому (соцiологiчному) i вузькому (психолого-педагогiчному) розумiннi слова. Перше пов'язане з соцiалiзацiєю, друге — з взаємодiєю вихователя i вихованця, з психологiчними механiзмами, за допомогою яких здiйснюється виховний вплив.

У сучаснiй педагогiцi намітилися тенденцiї до зближення понять «виховання» i «освiта». Стверджується навіть у пiдручниках, що освiта — «спецiально органiзоване виховання» (Харламов И. Ф. Педагогика. — М.: 1987, с. 1). Втiм, потрiбно враховувати, що виховання у вузькому розумiннi слова має iншi, нiж освiта, психологiчнi механiзми. Остання пов'язана з трансляцiєю рацiональної знакової iнформацiї, яка складає систему узагальнених знань. Для трансляцiї використовуються системи писемностi. Мета освiти — оволодiння знаннями, розумiння значень i змiсту знакової iнформацiї. Iншi ж психологiчнi механiзми виховання. Ви-

ховання не стільки предає зовнішнє, скільки пробуджує внутрішнє в особистості. Передача інформації тут — не головне. На перше місце висувається фактор енергетичний — воно викликає, пробуджує і орієнтує емоції, а значить — внутрішню енергію особистості. Воно дає цій енергії направленість і вищу мету. Виховання збуджує в особистості нестримне бажання досягнути цієї мети, а головним чином — абсолютних світоглядних цінностей. Виховання вміщує включення емоційних реакцій. Завдяки цьому особистий досвід того, кого виховують, набуває певного емоційного забарвлення і має чітку цілісну орієнтацію. Таким чином, вихователь шляхом багаторазового створення ситуацій, коли повторюються однозначні моральні і естетичні оцінки особистостю свого життєвого світу, певних об'єктів чи осіб, досягає мети. Повторення сприяють формуванню загального критерія оцінок — світоглядного ідеалу. Переконавання вихованця міцніють і з часом він стає свідомим прихильником певної системи цінностей.

Далеко не всяке прищеплення певних навичок заслуговує найменування «виховання». Адже виховання завжди глибинною метою має вироблення орієнтації особистості на певний світоглядний ідеал. Тому серцевиною виховання є світоглядне і пов'язані з ним моральне, і естетичне виховання. Але проблеми світоглядного виховання в радянській педагогічній науці розроблялись однобічно. Протягом багатьох років у вітчизняній школі панувала модель виховання, яка зводила його до трьох компонентів: навчання правилам людського співжиття, викорінення недоліків, прищеплення достоїнств. Виходним джерелом цієї моделі була ідея маніпулювання свідомістю дитини. Але дитина має самосвідомість, і тому її духовну організацію не можна переробляти безпосередньо. Ще одна особливість такого «авторитарного» підходу — захоплення «словесним впливом». Але словесне виховання має обмежені можливості. Основу світоглядного виховання повинен складати емоційний вплив, який має певну аксіологічну направленість.

В основі психологічного механізму виховання лежать два канони: авторитет вихователя і існування емпатії між вихователем та його подопічним.

Головний авторитет для людини — батьки. У дитинстві цей авторитет необмежений. Грані батьківського авторитету різноманітні. Народження дитини є одночасово вступом її у складні відносини з матір'ю: Перш за все, це — наслідування їй (включаючи різні форми імпрінтингу, ідентифікації, несвідомої імітації). Вже в цей період мати несе дитині ос-

нову гуманістичного світогляду — любов, співчуття. З уособленням світу мати перетворюється для немовляти у найвищий соціальний імператив, а її вчинки і поведінка — в приклад. Поступово зростає і авторитет батька — уособлення сили і справедливості. Наслідування батька в іграх і поведінці з однолітками стає для хлопчиків законом життєдіяльності, а для дівчаток батько — захисник і найвищий суддя. У ранньому дитинстві авторитет батьків — це і безмежна влада, і все-сильний захист, і знання, і ідеал. Він — могутній фактор виховання. Дитина глибоко проникається початковими моральними і світоглядними принципами за допомогою безмежної віри в батьківський авторитет.

Батьківський авторитет складається стихійно, авторитет інших вихователів — завойований. Але завойовання авторитету у дітей дошкільного і раннього шкільного віку — справа порівняно легка. Приваблива зовнішність педагога, його привітність, урівноваженість сприяють становленню авторитету. У цьому віці продовжує діяти імпринтинг: діти безрозмовно слухають того дорослого, який першим починає ними керувати.

Вже в підлітковому віці змінюються критерії значимості особистості і спосіб впливу авторитету. Ці зміни продовжуються у юнаків і дорослих. Для підлітка та юнака головне — внутрішні особистості якості «кандидата в авторитетні особи». А відношення підлітка до авторитету — це скоріше юнацька закоханність. Тому розчарування — постійний супутник цього віку. Головна якість, яку цінять підлітки — вірність, надійність. Вони мають потребу в довіреній особі — пораднику, в носіїві своїх потаємних інтимних таємниць. І особливо, цінують, якщо цю роль виконують дорослі. Саме цим вони надають підліткові більшої значимості в його власних очах.

Вихователь, який завойовував авторитет серед юнаків і підлітків, стає і довіреною особою і взірцем. Його досвід стає взірцем поведінки, його цінності — ідеалами для них. Головне ж те, що у виборі абсолютних цінностей і життєвих орієнтирів молоді авторитет педагога відіграє вирішальну роль. Важливим засобом світоглядного виховання школярів стає довірена бесіда вихователя і вихованця:

Найпростішими і найбільш поширеними засобами виховного впливу авторитету є демонстрація прикладу і наслідування йому. Авторитет служить конкретним втіленням світоглядного ідеалу і через наслідування відбувається прилучення вихованця до нього. Таємниця вражаючої виховної

сили прикладу в тому, що він без посереднього почуттєвого впливу індукцією позитивні емоції на адресу ідеалу, втіленого в особистості вихователя.

Особливо на формування абсолютних цінностей дітей і підлітків впливають образи мистецтва. Їх герої силою свого прикладу закликають до боротьби добра зі злом, затверджують принципи гуманізму.

Виховання, яке здійснюється не авторитетним педагогом, викликає у вихованця недовіру і відразу до ідеалів, які пропагуються ним.

Світоглядне виховання повинно здійснюватись людиною духовною. А важлива якість духовної людини — душевність. Душевна людина живе почуттями, але не тільки своїми. Вона здатна до глибокого співчуття іншому. Така риса дозволяє вихователю знайти шляхи до душі учня, настроїти її в унісон власному серцю. Такі сердечні відносини — необхідна умова виховання. Вони дозволяють індивіду опанувати сферу емоційно-почуттєвих переживань іншого. Ці процеси визначають, як емпатію. Емпатія — це здатність суб'єкта проникати у внутрішній світ іншої людини, освоювати її переживання. Існують різні види емпатії: Можна визначити три рівні: споглядальний (ми розуміємо, що відбувається в душі іншої людини); емотивний (відбувається емпатична індукція емоцій); дійовий (ми дієм у відповідності з переживаннями іншого). Емпатія тільки на пізнавальному рівні у педагога існувати не може. Адже якщо він тільки розуміє, що відбувається в душі дитини, але не співчуває і не робить спроб допомоги їй, то ні про яке виховання і говорити не можна.

До емотивного рівня відносять співпереживання. До діювого — співучасть і сприяння. За допомогою емпатії вихователь викликає у свого вихованця гарне чи погане ставлення до різних речей. Тим самим він допомагає йому розмістити ці речі на шкалі цінностей, розробити критерії їх оцінки. Весь арсенал виховання, як ми бачимо, слугує не тому, щоб безпосередньо передати світоглядні ідеали, або розуміння метафізичних ідей. Виховання діє опосередковано. І тому вихователь, як правило, не афішує перед вихованцями кінцевої мети своїх дій. Але є ще одна мета виховання: поступово перевести його у внутрішній план, зробити самовихованням. Тоді потрібна чітка постановка завдання виховання, планування етапів. Суб'єкт самовиховання не може однак у самому собі викликати за планом певні емоції. Тому самовиховання будується на переборенні труднощів. Планувати такі акти і послідовність цілком можли-

емоції. А їх сполучення з визначеними моральними і естетичними оцінками змісту вирішувальних проблем дає позитивні результати самовихованця.

В. ЩЕРБИНА,

м. Кривий Ріг

РОЗВИТОК КОМПОЗИЦІЙНОГО МИСЛЕННЯ В СИСТЕМІ ПІДГОТОВКИ ХУДОЖНИКІВ- ПЕДАГОГІВ

Актуальність вивчення проблеми композиції в зв'язку з її важливістю і роллю в підготовці фахівців на художньо-графічному факультеті в пединституті не підлягає сумніву, що особливо визначається в останній час. Зараз не можливо не рахуватися з сучасними досягненнями науки в області дослідження творчого процесу, з успішними дослідженнями з моделювання елементів творчої діяльності за допомогою кібернетики. На фоні цих досягнень викладання композиції нині, на нашу думку, відстає від завдань сучасності. Вивчення композиції ведеться в основному у ході практичних занять з малюнку та живопису.

Донині широко розповсюджується думка, що пояснює композицію як один із рівнів організації живописного твору. Іншими словами пропонується можливим міркувати про композицію поряд з «малюнком», «колоритом», «живописністю» тощо, при цьому композицію неприховано розуміють тільки як спосіб розміщення елементів зображення. За нашим переконанням, — такий підхід не тільки звужує сферу, яка охоплюється поняттям «композиція», — доводиться говорити про заміну принципу органічної цілісності принципом механічного складання.

Можна говорити про інші підходи до розгляду послідовності, коли композиція виставляється першим кроком у процесі побудови картини, початковою схемою, яка потім знаходить уточнення в лінійному малюнку, у світлотіневій розробці форми та певному кольоровому розв'язанні.

Або так, або по іншому виходить, що живописець komponує, малює і пише роз'єднано, переходить від однієї операції до іншої. Точніше, композиція зводиться до розміщення предметів, фігур і т. д. Це шкільне, за своєю суттю схоластичне уявлення, яке знаходить підкріплення у традиційно-умовному розподілі художніх дисциплін («малю-